

LENNART MOBERG

DEN 25 OKTOBER 2005 avled arbetande ledamoten Lennart Moberg, knappt två månader före sin 91-årsdag. Han invaldes i Akademien, filosofisk-filologiska klassen, 1974. Genom hans bortgång har Akademien förlorat en av sina trognaste ledamöter.

Lennart Moberg var född i Döderhult i Småland. Han avlade studentexamen vid Västerviks högre allmänna läroverk 1934 och påbörjade samma år akademiska studier vid Uppsala universitet i avsikt att bli läroverkslärare i bl.a. modersmålet. Samtidigt med nödvändig komplettering av gymnasiekursen i latin – i Västervik fanns då endast reallinje – påbörjade han studier i nordiska språk, som blev hans huvudämne. Han avlade filosofie licentiatexamen i ämnet 1942 och disputerade för filosofie doktorsgraden 1944. De närmaste tio åren var han verksam som docent och extra universitetslektor, varefter han efter genomgången praktisk lärarkurs vid Uppsala högre allmänna läroverk höstterminen 1954 under fem år innehade tjänst som lektor vid Upsala enskilda läroverk. Provterminen upplevde han enligt egen utsago som en plågsam period i sitt liv, närmast en tid av förnedring. Av en rigid handledare blev han, den borne pedagogen (jag återkommer härtill) påtvingad ett förhållningssätt i lärarrollen som han inte fann ändamålsenligt. År 1960 utnämndes han till professor i

nordiska språk, särskilt ortnamnsforskning, vid Uppsala universitet. Efter endast en termin tillträdde han, efter kallelse, lärostolen i nordiska språk vid universitetet. Han avgick med pension vid utgången av 1980.

Lennart Moberg har utgivit en lång rad betydelsefulla arbeten inom skilda delar av nordistiken, främst ord- och ortnamnsforskning, språkhistoria (särskilt ljudhistoria), dialektologi och textfilologi. Främst kommer han säkerligen att ihågkommas för sina insatser som etymolog.

Av hans hand finns ett flertal ordstudier av högsta klass med etymologiskt huvudsyfte. Som exempel kan, i kronologisk ordning, nämnas fyra av dem: den om fågelbeteckningen *orre* och ett i svenska dialekter förekommande (*orr*)*vena* 'orrhöna', vilkas ursprung förklaras på ett helt annat sätt än som tidigare skett; den om det fornisländska poetiska språkets *biǫð* neutr. plur., som antagits betyda 'land, jord', men vars etymologi och rätta innebörd klarläggs genom att det sammanhålls med ett i svenska dialekter förekommande, även i ortnamn uppträdande *bjä(d)*, *bjä(d)e* 'bank, vall'; den om substantivet *ho* 'träg, ränna', som bl.a. genom att jämföras med ett från gotländska dialekter känt ord *haggeve* i samma betydelse visas vara samhörigt med verbet *hugga* och ha en ursprunglig betydelse 'något tillhugget'; och slutligen den om en ordstam urgermanskt **dung-*, som genom att ansättas grundbetydelsen 'hög av finfördelad ("sönderslagen") materia' kan förklara så skilda betydelser hos den bildning härtill som återfinns i fornisländskans *dyngia*, betecknande ett slags till hälften nedgrävt rum, där kvinnorna uppehöll sig med sina sysslor, och svenskans *dynga* 'spillning, gödsel'.

De flesta alstren i Lennart Mobergs etymologiska författarskap utgörs emellertid av evidenta tolkningar av nordiska, oftast svenska, ortnamn – och det är då att märka att han företrädesvis lockades av att ge sig i kast med härledningen av de allra mest svårtydda namnen, sådana som en tidigare forskning inte lyckats komma till rätta med eller gett en otillfredsställande förklaring. I den långa raden av namn han behandlade kan som ett litet axplock och i bokstavsordning nämnas några av de mera kända:



Attmar, Folkärna, Hjo, Hällnäs, Långtora, Lösen, Orust, Väddö, Värmland, Åre och *Ärtinghundra*. En större ortnamnsgrupp behandlade Lennart Moberg i en längre uppsats från slutet av 1940-talet rörande ortnamn med en förled *Vin-*. Namnleden, som har representanter åtminstone i Sverige och Norge, tolkade han som innehållande ett från svenska dialekter känt appellativ *vin* 'fågellek'. Tolkningen sprider ljus också över ett omdiskuterat ställe i det fornnorska Haraldskvädet.

Som etymolog intog Lennart Moberg en rangplats. Denna position nådde han i kraft av sitt skarpsinne och sin idérikedom, sin kombinationsförmåga och sin metodiska säkerhet samt, som en nödvändig grundförutsättning, sina djupgående kunskaper i nordiska fornspråk och i nordisk och germansk språkhistoria och ordbildning.

Som ljudhistoriker framträdde Lennart Moberg redan i doktorsavhandlingen, där han, med särskild hänsyn till svenskan och inte minst på

grundval av ett omfattande dialektmaterial, skickligt redde ut olika livligt diskuterade problem kring de s.k. nordiska nasalassimilationerna $mp > pp$, $nt > tt$ och $nk > kk$. Efter att ha kritiskt granskat de dittills framställda förslagen till regler för assimilationernas inträdande – kritiken drabbade i första hand den s.k. syllabilitetsteorin, med ingen mindre än Adolf Noreen som upphovsman – undersökte han deras utbredning i fornsvenskan och de olika svenska dialekterna. I ett avslutande kapitel får frågan om assimilationernas ålder en ingående behandling. Tidfastningen, till perioden 650–850, sker med hjälp av runinskrifter och fornvästnordiska skaldeverser, ett ofta svårbedömt och svårdaterat material. Både med hänsyn till metod och resultat har avhandlingen ett bestående värde.

Centrala ljudhistoriska problem behandlade Lennart Moberg också i två långa uppsatser från mitten av 1950-talet, varvid dialektalt material spelar en avgörande roll i framställningen. Den ena gäller den östnordiska diftongförenklingen ($ei > \bar{e}$, au och $\text{øy} > \bar{o}$). Här tecknas en bild av monoftongeringen som på ett välgörande sätt klargör att dess förlopp varit mera komplext än vad som kan utläsas av handböckernas summariska beskrivning av företeelsen. I den andra uppsatsen gav sig Lennart Moberg i kast med de i fornspråk och dialekter starkt skiftande formerna av ordet *lördag*. Han lyckades bland annat, i motsats till tidigare forskning, visa att samtliga dessa former låter sig återföras på en enda urnordisk utgångsform.

Som filolog har Lennart Moberg gjort sig bemärkt framför allt genom en 1984 i bokform utgiven undersökning av den svenska 1300-talsskriften ”Um styrilse kununga ok hœfþinga”, vanligen kallad Konungastyrelsen. Skriften, som tillhör litteraturgenren kunga- eller furstespegel, ett slags handledning i statskonst och goda seder, närmast avsedd för blivande regenter, är ett av den fornsvenska periodens allra främsta och märkligaste alster, av stort intresse i både litterärt och språkligt hänseende. Den föreligger fullständigt bevarad bara i en utgåva av Johannes Bureus från 1634. Härutöver finns ett kort fragment av en avskrift, bara två perga-

mentsblad, som troligen härrör från 1430- eller 1440-talet. På grund av sitt obetydliga omfång har fragmentet begränsat värde som textkritiskt vittnesbörd. För sin filologiska studie var Lennart Moberg väsentligen hänvisad till Bureus utgåva.

Lennart Moberg lämnade viktiga bidrag till kunskapen om skriftens tratering och ålder samt om dess språkliga och litterära tillkomstmiljö. Han berörde i ett kort kapitel också den svåra, kanske olösliga författarfrågan. Av de båda huvudkandidater som nämnts i den tidigare diskussionen, Linköpingsdekanen Filip Ragvaldsson och Linköpingskaniken magister Mathias (Mathias Övidsson), heliga Birgittas biktfader, betraktade han den senare som den troligare upphovsmannen till verket.

Lennart Mobergs undersökning om Konungastyrelsen har av enhälligt sakkunskap på området betecknats som en filologisk studie av yppers-ta märke. Arbetet med den hade pågått länge – förarbetena går så långt tillbaka som till början av 1950-talet – men hade förebådats av några studier i det mindre formatet.

Ett vittnesbörd om Lennart Mobergs breda kompetens och stora vetenskapliga skicklighet är att han som tidigare framgått blev innehavare av två lärostolar vid en och samma institution, först den med särskild inriktning på ortnamnsforskning, ursprungligen (1930) tillkommen som personlig för Jöran Sahlgren, sedan den i nordiska språk, inrättad redan 1859. Valet mellan dem kan med tanke på Lennart Mobergs väl dokumenterade hängivenhet för ortnamnsforskning inte ha varit lätt.

Hela Lennart Mobergs vetenskapliga produktion kännetecknas av att vara omsorgsfullt genomarbetad och av hög kvalitet. Han har själv vittnat om att han ogärna lät ett arbete gå till tryckning innan han kände att han verkligen kunde sätta pricken över i och därigenom få sista ordet. Så behövde han heller aldrig uppleva att hans tolkningar eller andra lösningar kullkastades av senare forskning. Han har både muntligen och i skrift med gillande citerat vad som lär ha varit professor Otto von Friesens valspråk med syftning på vetenskaplig noggrannhet och kvalitet: ”Det ska

vara ek i lådorna.” Det var extra prima virke i Lennart Mobergs lådor. Forskarsamhället gav honom också vid ett flertal tillfällen i olika former bevis för sin stora uppskattning av hans vetenskapliga gärning

Lennart Moberg var en stilist av rang. Han skrev en högst njutbar vetenskaplig prosa, välgörande fri från tyngande mångordighet. Tankens och ordets klarhet gick hos honom påtagligt och lyckosamt hand i hand.

Lika framstående som Lennart Moberg var som forskare, lika skicklig och framgångsrik var han som akademisk lärare. Han kunde fullständigt fångsla en undervisningsgrupp, ett seminarium eller ett föreläsningssalutatorium genom sin intellektuella rörlighet och vitalitet, sin entusiasm och sitt engagemang. Det är väl omvittnat att han hos många studenter väckte och befäste intresset för vidare studier i nordiska språk. Han var något av en nordistikens råttfångaren från Hameln – en bild tidigare använd om Adolf Noreen, som har betecknats som något av en trollkarl i katedern och vid seminariebordet. Ett vittnesmål om Lennart Moberg som pedagog ger vår ledamot herr Stenström, som inledde sina universitetsstudier med ämnet nordiska språk, i sina 2004 utkomna memoarer. Jag citerar några valda delar:

Han lyckades med konststycket att få Verners lag och den germanska ljudskridningen att framstå som tillvarons själva centrum. [...] Framför allt lärde han oss att ställa problem samt att välja argument för och emot en ståndpunkt och att låta det starkaste vinna. [...] Om alla ämnets lärare hade varit lika fångslande och entusiasmerande som han, hade jag troligen blivit nordist.

Lennart Moberg hade flera uppdrag i den akademiska världen, bl.a. som sekreterare i Kungl. Humanistiska Vetenskaps-Samfundet i Uppsala (i inte mindre än 20 år), som vice preses i Kungl. Gustav Adolfs Akademien, som ordförande i Ortnamnssällskapet i Uppsala och i Svenska fornskriftsällskapet och, under en kortare tid (1976–77) som ledamot av vår akademis förvaltningsutskott.

Lennart Moberg var som person glad, öppen, vänfast och omtänk-

sam. Han trivdes i glatt lag bland goda vänner och kolleger och firade då stora triumfer genom sin spiritualitet, sin slagfärdighet och sin då lämpligt tillfälle bjöds uppfriskande frispråkighet. Han var en kännare och stor älskare av klassisk musik.

Lennart Mobergs andliga krafter mattades inte med åren. Han var vetenskapligt verksam in i det sista. Vid sin bortgång hade han för tryckning färdigställt en uppsats om ännu ett ortnamn som gäckat tidigare forsknings bemödanden att avlocka det hemligheten med sitt ursprung.

En förgrundsgestalt inom nordistiken har gått ur tiden.

Lennart Elmevik